

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI, CLUJ-NAPOCA

FACULTATEA DE TEATRU ȘI FILM

ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEATRU ȘI FILM

Domeniul Teatru și Artele spectacolului

REZUMAT

Ariane Mnouchkine și Théâtre du Soleil: teatrul în cetate

Rezumat

Conducător științific:

Conf. univ. dr. habil. Diana Cozma

Doctorand:

George-Marius Costin

2025

CUPRINS

Introducere	p. 5
Capitolul 1. Contextul istoric și cultural al apariției Théâtre du Soleil	p. 9
Revolte din Mai 1968	p. 12
Un teatru activ	p. 18
Teatrul ca formă de rezistență	p. 20
Noul val al cinematografiei franceze în contextul anilor '60	p.23
Experimente în literatură și arte vizuale	p. 24
Fenomenul Pop Art și respingerea tradițiilor culturale	p. 28
Minimalismul ca expresie a simplificării și esenței	p. 31
Spontaneitatea actului artistic	p. 38
Democratizarea culturii	p. 40
Definirea misiunii naționale franceze	p. 42
De la Mișcarea Feministă la scena experimentală	p. 45
Influența contextului ideologic al anilor '60 asupra artiștilor francezi și fundamentele Théâtre du Soleil	p. 50
 Capitolul 2. "Nanos gigantum humeris insidentes"	 p. 57
Influența Iluminismului asupra teatrului francez	p. 60
Rolul teatrului în crearea unei societăți democratice	p. 64
Teatrul și principiul egalității	p. 69
Jacques Copeau și reformarea teatrului	p. 71
Comedia Franceză între tradiție și avangardă	p. 83
 Capitolul 3. Fundamentele existenței Théâtre du Soleil	 p. 86
Teatrul, artă comunitară – Spectacolul, creație colectivă	p. 86
Simplitate și esență	p. 93
Echipa – cheia de boltă a creației teatrale	p. 94
Spațiul scenic: un spațiu al experimentelor	p. 98
Etape în evoluția artistică	p. 100
Etapa I. Improvizația și procesul colectiv (1968-1980)	p. 100
Etapa a II-a. Influența teatrului oriental	p. 103
Sincretism cultural în practica teatrală:	

Dinamica interculturală la Théâtre du Soleil	p. 106
Limbajul teatral ca instrument de comunicare interculturală	p. 107
Teatrul ca spațiu de conectare	p. 109
Influențele teatrului oriental în creația Théâtre du Soleil	p. 111
Capitolul 4. Sub semnul cercetării	p. 114
Capitolul 5. Procesul de creație: de la cercetare la spectacol	p. 124
Improvizația și exploatarea temei	p. 127
Rolul lui Ariane Mnouchkine ca lider artistic și regizor	p. 133
Capitolul 6. Modul de funcționare al Théâtre du Soleil	p. 135
Finanțare și libertate artistică: Teatrul românesc și modelul Théâtre du Soleil	p. 139
Modelul de finanțare al teatrului public din România	p. 141
Capitolul 7. Impactul și influența Théâtre du Soleil	p. 147
Capitolul 8. Integrarea influențelor culturale	p. 151
Interculturalitate	p. 152
Dialogul între tradiție și modernitate	p. 154
Influența asupra teatrului românesc	p. 157
Receptarea critică și academică	p. 159
Capitolul 9.	
Théâtre du Soleil – Fundamentele unui model de bune practici teatrale	p. 171
Un standard de excelență teatrală	p. 172
Paradigma succesului	p. 181
Paris și București. O analiză comparativă a dinamicii teatrale în contextul cultural european	p. 183
Impactul crizelor socio-politice asupra teatrului cetății în România	p. 187
Capitolul 10. Concluzii	p. 191
Bibliografie	p. 201

REZUMAT

Teza *Ariane Mnouchkine și Théâtre du Soleil: teatrul în cetate*, elaborată în cadrul Școlii Doctorale de Teatru și Film a Universității Babeș-Bolyai sub coordonarea Conf. univ. dr. habil. Diana Cozma, își propune să exploreze și să contureze un model de teatru comunitar capabil să funcționeze independent de constrângerile birocrăției instituționale, punând accent pe participarea activă a publicului înțeles ca element central al procesului teatral. Ne concentrăm asupra a două concepte fundamentale care structurează cercetarea: *teatrul popular*, așa cum a fost conceptualizat și aplicat de Jean Vilar, fondatorul Festivalului de la Avignon și fost director al Théâtre National Populaire, și *teatrul ca serviciu public*, dezvoltat de Ariane Mnouchkine prin Théâtre du Soleil, colectiv fondat în 1964. Obiectivul principal al studiului este să articulăm un cadru teoretic și de bune practici cultural-administrative, adaptabil realităților românești, care să contribuie la revitalizarea relației dintre teatru și comunitate, transformând scena într-un spațiu de dialog social și cultural.

Contextul teatral românesc actual relevă o serie de obstacole structurale care împiedică dezvoltarea unui teatru conectat la publicul său. Birocrația excesivă, manifestată prin reglementări administrative stufoase și cerințe cantitative – cum ar fi raportările anuale obligatorii privind numărul de spectatori sau veniturile din bilete – limitează libertatea artistică și descurajează experimentul. Distanța dintre public și scenă s-a accentuat treptat, spectatorii devenind mai degrabă consumatori pasivi decât participanți activi, iar lipsa unor strategii eficiente de implicare comunitară perpetuează izolarea instituțiilor teatrale. Spre deosebire de această stare de fapt, modele internaționale precum Théâtre du Soleil din Franța sau teatrele comunitare din Statele Unite – de exemplu, Bread and Puppet Theatre sau Cornerstone Theater Company – demonstrează viabilitatea unui teatru ancorat în comunitate, care implică publicul nu doar ca audiență, ci și ca parte integrantă a procesului creativ. În România, însă, acest domeniu rămâne insuficient explorat, lipsit de studii sistematice aprofundate și de aplicații practice adaptate realităților socio-culturale locale. Într-o societate marcată de transformări rapide – de la urbanizare accelerată la schimbări demografice și digitale – nevoia de a regândi teatrul ca un spațiu accesibil, relevant și capabil să reflecte identitatea comunității devine nu doar oportună, ci imperativă.

Ipotezele care ghidează cercetarea noastră sunt formulate astfel: teatrul comunitar poate opera eficient fără a fi dependent de structuri birocratice rigide, bazându-se pe flexibilitate organizațională și colaborare între artiști și public; publicul joacă un rol activ, esențial în procesul de creație și susținere a teatrului, contribuind la definirea direcției artistice

și la viabilitatea sa pe termen lung; iar modelul propus de Ariane Mnouchkine prin Théâtre du Soleil poate fi adaptat pentru a răspunde nevoilor specifice ale teatrului românesc, oferind soluții practice pentru revitalizarea sa ca serviciu public accesibil tuturor segmentelor sociale. Obiectivele noastre sunt multiple și interconectate: conturarea unui model de teatru comunitar adaptat României, fundamentat pe practici internaționale validate și pe observații empirice din experiența locală; analiza detaliată a rolului publicului în susținerea teatrului și identificarea unor metode concrete de implicare a acestuia, precum ateliere participative sau programe educaționale; și elaborarea unor strategii practice adresate tinerilor artiști și instituțiilor culturale, care să promoveze accesibilitatea, polivalența artistică și valorile profesionale consacrate, cum ar fi versatilitatea, adaptabilitatea și capacitatea de a răspunde creativ la contexte diverse.

Metodologic, ne bazăm pe o combinație riguroasă de analiză teoretică și studii de caz, integrând surse variate pentru a susține argumentația. Am examinat lucrările teoretice ale lui Jean Vilar, în special *Le Théâtre, service public* (1975), care definesc teatrul popular ca un serviciu accesibil tuturor, similar educației sau sănătății publice, și am investigat metodele regizorale ale lui Ariane Mnouchkine, axate pe creația colectivă, teatrul epic și ritualic, și improvizația structurată, prin analiza unor spectacole de referință precum *1789* (1970), *L'Âge d'or* (1975), *Les Atrides* (1990-1992) și *Le Dernier Caravansérail* (2003). Sursele noastre includ documente de arhivă – programe de spectacol, note de regie – cronici publicate în reviste precum *Le Monde* sau *The Guardian*, interviuri acordate de Mnouchkine și membri ai trupei, precum și materiale video disponibile prin Institutul Național al Audiovizualului din Franța (INA). Aceste date sunt completate de reflecții asupra practicii teatrale românești, bazate pe observații directe din teatre precum Teatrul Național București sau teatre independente din Cluj și București. Contribuția tezei constă în oferirea unui cadru coerent și aplicabil, care să stimuleze dezvoltarea unui teatru românesc eliberat de constrângerile administrative și profund conectat la comunitatea sa, punând bazele unei revitalizări sustenabile a scenei ca spațiu al cetății.

Capitolul 1.

În capitolul întâi, explorăm contextul socio-politic și cultural al Franței postbelice, care a constituit fundamentul apariției Théâtre du Soleil în 1964. Perioada anilor 1960 este caracterizată de o serie de transformări majore: reverberațiile celui de-al Doilea Război Mondial, criza identitară declanșată de Războiul din Algeria (1954-1962) și revoltele din Mai 1968. Aceste evenimente au reconfigurat peisajul cultural francez, transformând teatrul într-un

spațiu de reflecție critică, rezistență și mobilizare socială. Ne propunem să evidențiem modul în care aceste circumstanțe au modelat viziunea lui Ariane Mnouchkine și au creat condițiile pentru un teatru comunitar inovator, cu implicații relevante pentru analiza practicilor teatrale contemporane.

Războiul din Algeria a reprezentat un moment de ruptură în societatea franceză, divizând-o între susținătorii menținerii Algeriei ca parte a Franței și cei care militau pentru independența acesteia. Conflictul, care a durat opt ani și a generat violențe extreme, inclusiv tortură și represalii, a creat tensiuni sociale și politice. Un episod emblematic a fost masacrul din 17 octombrie 1961, când poliția pariziană, sub conducerea prefectului Maurice Papon, a reprimat brutal o manifestație pașnică a algerienilor, ucigând sute de oameni și aruncând cadavrele în Sena. Teatrul a devenit un mediu de răspuns la aceste frământări. Jean Genet, prin *Les Paravents* (1961), a oferit o satiră virulentă a colonialismului francez, punând în scenă personaje caricaturale ale coloniștilor și provocând reacții intense – la premieră, spectatorii au aruncat cu obiecte, iar piesa a fost interzisă temporar. Aimé Césaire, cu *Une saison au Congo* (1966), a relatat ascensiunea și asasinarea lui Patrice Lumumba, liderul independenței congoleze, denunțând brutalitatea imperialismului european. Ideile lui Frantz Fanon din *Les Damnés de la Terre* (1961) au influențat profund teatrul politic al epocii, argumentând că decolonizarea necesită o confruntare directă cu opresorul, o perspectivă care a rezonat cu artiștii angajați. Aceste lucrări au pregătit terenul pentru apariția unui teatru implicat social, care a influențat direct activitatea Théâtre du Soleil.

Revoltele din Mai 1968 au amplificat această tendință, marcând un punct de cotitură în cultura franceză. Studenții, pornind de la Universitatea Nanterre, și muncitorii, organizați prin sindicate precum Confédération Générale du Travail (CGT), s-au unit într-o mișcare masivă care a contestat capitalismul, ierarhiile sociale și societatea de consum. Sub sloganuri precum „E interzis să interzici!” sau „Imaginația la putere!”, peste zece milioane de oameni au participat la cea mai mare grevă generală din istoria Franței, paralizând țara timp de săptămâni. Mișcarea a criticat instituțiile culturale tradiționale, percepute ca elitiste și deconectate de realitățile sociale. Teatrele *burgheze*, cu săli somptuoase și tarife prohibitive, au fost percepute ca simboluri ale inegalității. În acest context, Théâtre du Soleil, fondat de Ariane Mnouchkine cu puțini ani înainte, a adoptat un model colectiv, respingând structurile ierarhice și plasând comunitatea în centrul practicii sale. Spectacolul *1789* (1970), montat într-un hangar industrial la La Cartoucherie din Vincennes, a recreat Revoluția Franceză utilizând improvizația și integrarea directă a publicului în acțiune. Spre deosebire de teatrele clasice, unde spectatorii ocupă locuri fixe, la *1789* aceștia erau poziționați pe platforme mobile sau în centrul spațiului

scenic, devenind parte a mulțimii revoluționare. Scena marșului spre Versailles, construită cu gesturi ample, ritmuri de tobe și strigăte colective, plasa publicul în mijlocul evenimentelor, dizolvând granița dintre scenă și sală.

Influențele culturale ale epocii au jucat, de asemenea, un rol semnificativ în modelarea Théâtre du Soleil. Noul val cinematografic francez, reprezentat de regizori precum Jean-Luc Godard și François Truffaut, a introdus spontaneitatea și experimentul, influențând estetica teatrală. Filme precum *À bout de souffle* (1960), montat fragmentat și cu dialoguri improvizate, au inspirat o libertate similară pe scenă. Mișcări artistice precum Pop Art, prin lucrările lui Roy Lichtenstein, și minimalismul, promovat de artiști ca Donald Judd, au accentuat simplitatea și esența, reducând excesul decorativ și concentrându-se pe impactul direct al formei. Apariția feminismului, cu voci precum Simone de Beauvoir, și a scenei experimentale, reprezentată de grupuri precum Le Living Theatre din Statele Unite, care în 1968 a susținut un turneu în Franța, a consolidat ideea unui teatru ca spațiu de dialog intercultural și activism. Théâtre du Soleil a absorbit aceste curente, transformându-se într-o expresie artistică capabilă să răspundă provocărilor vremurilor sale.

Analiza noastră subliniază că acest context nu a fost doar un fundal pasiv, ci un catalizator esențial pentru dezvoltarea unui teatru comunitar angajat. Războiul din Algeria a expus fracturile societății franceze, revoltele din Mai 1968 au cerut o redefinire a rolului artei, iar influențele culturale au oferit instrumentele estetice necesare. Théâtre du Soleil a apărut din această furtună ca un model de teatru care reflectă realitatea și o transformă, o lecție cu implicații majore în procesul de revitalizare a practicilor teatrale în contexte contemporane, inclusiv în România

Capitolul 2.

Capitolul al doilea analizează fundamentele istorice și teoretice ale Théâtre du Soleil, plasându-le în continuitatea tradițiilor teatrale franceze. Titlul *Pe umerii giganților* sugerează o moștenire asumată, derivată din contribuțiile Iluminismului, ale reformatorului Jacques Copeau și ale lui Jean Vilar, adaptate de Ariane Mnouchkine la nevoile și provocările epocii moderne. Ne propunem să demonstrăm că Théâtre du Soleil nu este o invenție izolată, ci o sinteză a acestor influențe, oferind un model cu relevanță semnificativă pentru revitalizarea teatrului contemporan, inclusiv în contextul românesc.

Rădăcinile iluministe ale teatrului francez constituie punctul de plecare al analizei noastre. Jean-Jacques Rousseau, în lucrări precum *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes* (1755), a argumentat că teatrul poate servi drept instrument de

educație civică, consolidând comunitatea prin promovarea virtuților și stimularea reflecției colective asupra condiției umane. Denis Diderot, în *Paradoxe sur le comédien* (publicat postum în 1830), a pledat pentru o artă scenică ce îmbină emoția cu reflecția rațională, subliniind necesitatea unui echilibru între expresivitate și control artistic. Aceste idei au influențat profund concepția modernă a teatrului ca spațiu de dialog public, o perspectivă pe care Mnouchkine o reinterpretează prin practica sa comunitară. La Théâtre du Soleil, scena devine un forum al cetății, unde publicul nu este doar martor, ci participă activ la explorarea temelor sociale și existențiale.

Jacques Copeau, fondator al Théâtre du Vieux-Colombier, a adus o reformă radicală în teatrul francez al secolului XX. Activ între 1913 și 1924 la Paris, Copeau a propus un teatru simplu, axat pe autenticitatea jocului actorului și pe eliminarea decorurilor fastuoase, considerând că esența spectacolului rezidă în performanța umană și nu în artificii vizuale. El a dezvoltat o metodă de antrenament fizic intens pentru actori, inspirată de *Commedia dell'Arte* și de teatrul elisabetan, punând accent pe spontaneitate și pe relația directă cu publicul. Spațiile sale de joc, precum sala modestă de pe rue du Vieux-Colombier, evitau opulența, favorizând o estetică minimalistă care lăsa loc imaginației spectatorilor. Această viziune a fost adoptată și amplificată de Mnouchkine, care folosește spații scenice simple – de pildă, hangarele de la La Cartoucherie – pentru a pune în valoare contribuțiile colective ale trupei sale. În spectacole precum *L'Âge d'or*, decorurile reduse la câteva obiecte simbolice – o masă, o scară – au permis concentrarea pe mesajul social al alienării muncitorilor, fără a distra atenția prin elemente superflue.

Jean Vilar, prin activitatea sa la Théâtre National Populaire și Festivalul de la Avignon, a redefinit accesibilitatea teatrului ca serviciu public. Între 1951 și 1963, Vilar a redus prețurile билетelor la spectacolele TNP, le-a făcut accesibile claselor muncitoare și a organizat reprezentații itinerante în zone industriale din suburbiile Parisului, precum Saint-Denis sau Gennevilliers. Repertoriul său includea piese precum *Le Cid* de Pierre Corneille, care explora dilemele onoarei și dreptății, și *Mutter Courage und ihre Kinder* de Bertolt Brecht, o critică a războiului și capitalismului, adresate unui public divers – muncitori, studenți, intelectuali. La Avignon, începând cu 1947, Vilar a transformat curtea Palatului Papilor într-un spațiu teatral în aer liber, atrăgând mii de spectatori din toate clasele sociale. Mnouchkine preia această moștenire, dar o îmbogățește prin accentul pus pe creația colectivă. Spre deosebire de Vilar, care păstra un anumit control regizoral, Mnouchkine elimină autoritatea unilaterală a regizorului, înlocuind-o cu o colaborare egalitară între membrii trupei. În 1789, de exemplu,

deciziile artistice – de la structura scenelor la alegerea costumelor – au fost luate în comun, reflectând o democratizare radicală a procesului teatral.

Analiza noastră demonstrează că Théâtre du Soleil reprezintă o sinteză a acestor influențe, adaptată pentru a răspunde nevoilor contemporane. Iluminismul oferă fundamentul teoretic al teatrului ca spațiu civic, Copeau clarifică estetica simplității și autenticității, iar Vilar stabilește practica accesibilității și relevanței sociale. Departe de a fi un simplu exercițiu de erudiție, această continuitate istorică oferă un fundament solid pentru adaptarea modelului în contexte precum cel românesc, unde accesibilitatea și implicarea comunitară sunt imperative pentru a contracara izolarea instituțiilor teatrale și pentru a reconecta scena cu publicul său.

Capitolul 3

Capitolul al treilea examinează principiile definiției ale Théâtre du Soleil: creația colectivă, simplitatea scenică, spațiul experimental și influențele interculturale. Aceste elemente constituie baza unui teatru comunitar dinamic, cu potențial de aplicare în diverse contexte culturale, inclusiv în România. Ne propunem să detaliem modul în care aceste principii structurează practica trupei și să evaluăm relevanța lor pentru revitalizarea scenei teatrale contemporane, oferind o descriere amplă a fiecărui aspect și exemple concrete care să ilustreze aplicarea lor.

Creația colectivă reprezintă nucleul filozofiei Théâtre du Soleil, diferențiind trupa de practicile teatrale tradiționale dominate de viziunea singulară a regizorului. La Théâtre du Soleil, toți membrii – actori, scenografi, costumieri – sunt implicați activ în procesul de construcție a spectacolului, transformând creația într-un act colectiv. În 1789, montat în 1970 pentru a marca bicentenarul Revoluției Franceze, scenele nu au fost scrise de un dramaturg, ci generate prin improvizații colective desfășurate pe parcursul mai multor luni. Fiecare participant contribuia cu idei și perspective, iar Mnouchkine coordona aceste contribuții pentru a forma o narațiune coerentă. Scena execuției lui Ludovic al XVI-lea, de pildă, a fost construită prin sugestiile actorilor: un actor a propus ideea unei platforme ridicate care să simbolizeze eșafodul, altul a propus o tăcere bruscă în locul unei execuții explicite, iar un al treilea a adăugat un sunet de toabă pentru a accentua tensiunea. Această metodă democratizează procesul creativ și creează un sentiment de proprietate colectivă asupra spectacolului, esențial pentru un teatru comunitar. În spectacolul *L'Âge d'or*, care aborda condițiile de muncă ale imigranților în Franța anilor '70, actorii au intervievat muncitori, integrând poveștile lor în improvizații, ceea ce a conferit spectacolului o autenticitate viscerală.

Simplitatea scenică, inspirată de reformele lui Jacques Copeau, promovează esența spectacolului în detrimentul artificiilor vizuale. La Cartoucherie, un fost hangar militar din Vincennes transformat în spațiu teatral în 1970, decorurile sunt minimale, iar accentul cade pe interacțiunea umană și pe expresivitatea actorilor. În *Les Éphémères* (2006), spațiul scenic era format din câteva platforme mobile, un scaun vechi și o masă uzată – obiecte banale care evocau intimitatea vieții cotidiene. Spectacolul vorbește despre efemeritatea existenței, utilizând elemente simple pentru a invita publicul la o reflecție profundă asupra fragilității condiției umane. Configurația experimentală a spațiului este la fel de semnificativă. Spre deosebire de teatrele clasice, cu scena frontală și rânduri fixe de scaune, la Théâtre du Soleil spectatorii sunt integrați în acțiune. În 1789, aceștia erau poziționați pe platforme mobile sau în centrul spațiului, înconjurați de actori care recreau marșuri revoluționare. Această dispunere elimina barierele tradiționale dintre scenă și sală, transformând experiența teatrală într-un act comunitar.

Influențele interculturale, detaliate mai amplu în capitolul următor, sunt anticipate aici prin integrarea elementelor din teatrele asiatice – kabuki, kathakali, noh – care îmbogățesc limbajul scenic al trupei. În *Les Atrides* (1990-1992), o adaptare a tragediilor lui Eschil și Euripide, gesturile stilizate și măștile inspirate de teatrul kabuki au reinterpretat miturile grecești, creând un dialog cultural complex. Costumele, realizate manual de trupă cu materiale simple precum bumbacul vopsit, evocau estetica orientală, în timp ce mișcărilor ritualice – lente și precise – amplificau dimensiunea mitică a poveștii. Spectacolul, care a durat peste zece ore în patru părți, a fost jucat în turnee internaționale, inclusiv la Festivalul de la Edinburgh. Evoluția artistică a trupei se împarte în două etape distincte: între 1968 și 1980, accentul a căzut pe improvizație și teme sociale, vizibile în producții precum *L'Âge d'or*, care explora alienarea muncitorilor imigranți prin scene inspirate din realitate; după 1980, trupa s-a orientat spre sincretism cultural și explorări mitologice, exemplificate de *Les Shakespeare* (1981-1984), o serie de adaptări ale pieselor lui Shakespeare – *Richard al II-lea*, *Henric al IV-lea*, *A douăsprezecea noapte* – îmbogățite cu influențe orientale.

Aceste principii – creația colectivă, simplitatea scenică, spațiul experimental și interculturalitatea – definesc un teatru viu și relevant în procesul de revitalizare a scenei românești. Ele oferă un model care valorifică resursele umane și comunitare, reducând dependența de structurile instituționale rigide și deschizând posibilități noi pentru implicarea publicului. Într-un context românesc unde teatrele sunt adesea limitate de bugete reduse și reglementări stricte, abordarea Théâtre du Soleil sugerează o cale de a transforma constrângerile în oportunități, punând accent pe colaborare și creativitate.

Capitolul 4.

Capitolul al patrulea analizează procesul de cercetare care susține creațiile Théâtre du Soleil. Spre deosebire de abordările convenționale, unde textul preexistent dictează structura spectacolului, observăm că la Théâtre du Soleil procesul de creație al fiecărui spectacol începe cu o investigație care combină documentarea istorică, socială și culturală cu improvizația. Ne propunem să explorăm modul în care acest proces transformă cercetarea în teatru viu și să evaluăm implicațiile sale pentru practici teatrale contemporane.

Un exemplu concret este *Une chambre en Inde* (2016), un spectacol creat ca răspuns la atentatele teroriste din Franța din noiembrie 2015, în care au fost uciși 130 de oameni la Bataclan și în alte locații din Paris. Trupa a inițiat o documentare amplă, studiind impactul social și politic al evenimentelor prin articole din *Le Monde*, rapoarte oficiale și interviuri cu supraviețuitori. În paralel, Mnouchkine a organizat o rezidență în India, finanțată de Institutul Francez, unde actorii au colaborat cu artiști locali din Kerala, explorând tradițiile teatrului kathakali. O scenă memorabilă prezenta un actor care, inspirat de kathakali, folosea mișcări lente ale mâinilor pentru a simboliza pierderea, în timp ce un altul recita fragmente din presa franceză, creând un contrast emoționant. Un alt caz ilustrativ este *Le Dernier Caravansérail* (2003), care a pornit de la mărturiile refugiaților din tabere din Europa și Asia, colectate de Mnouchkine și trupa sa în colaborare cu organizații umanitare precum Médecins Sans Frontières. Documentarea a inclus sute de ore de interviuri, transcrise și analizate, din care au fost extrase povești adevărate – de exemplu, fuga unei familii afgane peste munți sau traversarea Mediteranei de către un adolescent sirian. Aceste narațiuni au fost transformate în scene teatrale prin improvizații colective, păstrând autenticitatea experiențelor relatate. O secvență impresionantă arăta un grup de actori traversând scena cu mișcări lente, purtând saci grei, în timp ce un cor murmură fragmente din mărturii, evocând greutatea fizică și emoțională a exilului. Acest proces reflectă preocuparea trupei față de teme universale – dreptate, libertate, umanitate – abordate dintr-o perspectivă interculturală. Cercetarea nu este un scop în sine, ci un mijloc de a conecta publicul cu realitățile contemporane. În *Une chambre en Inde*, spectatorii erau invitați să reflecteze asupra terorismului și diversității, confruntându-se cu propria lor vulnerabilitate. În *Le Dernier Caravansérail*, publicul era pus față în față cu drama migrației și provocat să chestioneze politici și prejudecăți. Prin această metodă, teatrul devine un spațiu de dialog social, cu implicații directe pentru revitalizarea practicilor teatrale în contexte precum cel românesc. În România, unde temele sociale – migrația forței de muncă, inegalitățile economice – sunt acute, un proces similar de cercetare aplicată ar putea genera spectacole relevante, capabile să implice comunitățile locale în mod direct.

Capitolul 5.

Capitolul al cincilea explorează dinamica procesului de creație al Théâtre du Soleil, centrat pe improvizație și colaborare. Ne propunem să evidențiem modul în care această abordare diferențiază trupa de modelele teatrale tradiționale și să evaluăm potențialul său pentru aplicare în alte contexte, inclusiv în România. Spre deosebire de practica obișnuită, bazată pe texte preexistente care ghidează repetițiile, la Théâtre du Soleil spectacolele se nasc prin contribuțiile colective ale trupei, transformând cercetarea într-o experiență scenică spontană.

Improvizația este un instrument central al acestui proces. În *Les Éphémères* (2006), trupa a pornit de la momente cotidiene – un copil care desenează pe o foaie, o conversație familială la masa de seară – și le-a transformat prin improvizație în metafore scenice despre efemeritatea vieții. Repetițiile, care au durat nouă luni, au implicat sesiuni lungi în care actorii explorau spontan aceste fragmente, propunând gesturi, replici și sunete. Mnouchkine intervenea ca mediator, aranjând contribuțiile într-o narațiune coerentă, dar păstrând prospețimea inițială. De exemplu, o scenă în care o mamă își privea fiul desenând a fost extinsă printr-o propunere a unui actor de a adăuga o umbră care dispare treptat, simbolizând pierderea. Rolul lui Mnouchkine este de a echilibra libertatea artistică cu disciplina, ghidând trupa fără a impune o viziune rigidă. În *Une chambre en Inde*, improvizațiile au reflectat tensiunile globale post-atentate, actorii explorând reacții emoționale diverse – furie, confuzie, speranță – pe care Mnouchkine le-a integrat într-o estetică poetică, folosind muzică indiană și gesturi ritualice.

Polivalența artistică este un alt element cheie al procesului de creație. Actorii nu se limitează la interpretare; contribuie activ la scenografie, costume și chiar muzică, asumându-și multiple roluri în producție. În 1789, trupa a construit decorurile manual – platforme simple din lemn, draperii uzate – și a cusut costumele, folosind materiale recuperate pentru a recrea atmosfera revoluționară. De exemplu, un actor a propus folosirea unor pânze rupte vopsite în roșu pentru a simboliza sângele revoluției, o idee adoptată și implementată colectiv. În *Les Éphémères*, actorii au realizat obiectele de recuzită – un caiet desenat manual, o lampă veche – și au compus fragmente muzicale simple, cântate live cu instrumente precum flautul și tamburina. Această versatilitate creează o trupă unită, capabilă să răspundă provocărilor creative și logistice cu resurse minime.

Pentru teatrul românesc, unde bugetele sunt adesea restrânse – Teatrul Național București, de pildă, a raportat un buget de doar 1,5 milioane de euro pentru 2023, conform datelor oficiale – această abordare multifuncțională ar putea compensa lipsa resurselor financiare. Teatre independente, care operează cu fonduri limitate, ar putea adopta un model

similar, implicând actorii în toate aspectele producției pentru a crea spectacole de impact. Această polivalență reduce costurile și întărește spiritul de echipă, oferind o soluție practică pentru revitalizarea scenei locale.

Capitolul 6

Capitolul al șaselea examinează modelul organizațional și financiar al Théâtre du Soleil, comparându-l cu realitățile teatrale românești. Ne propunem să identificăm elementele care asigură sustenabilitatea trupei și să propunem adaptări relevante pentru contextul local, detaliind atât structura sa internă, cât și relația cu finanțatorii. Théâtre du Soleil beneficiază de subvenții publice regulate de la Ministerul Culturii al Franței, care susțin salariile egale ale celor aproximativ 70 de membri și costurile producțiilor ample. Spre deosebire de teatrele românești, marcate de control birocratic excesiv, trupa franceză păstrează o independență artistică remarcabilă printr-o relație flexibilă cu statul. De exemplu, *Les Éphémères*, care a necesitat nouă luni de repetiții și un buget estimat la peste 500.000 de euro, a fost finanțat parțial din fonduri publice, fără ca autoritățile să impună restricții asupra conținutului sau procesului creativ.

Structura internă a trupei este la fel de semnificativă. Salariile egale – aproximativ 2.000 de euro lunar per membru, conform datelor disponibile – reflectă o filozofie egalitară care elimină ierarhiile financiare. Această egalitate este susținută de o organizare colectivă: deciziile administrative, precum alocarea fondurilor sau programarea spectacolelor, sunt luate prin discuții comune, nu dictate de un director unic. La Cartoucherie, spațiul este gestionat de trupă, care plătește o chirie simbolică statului francez, permițând concentrarea resurselor pe producție. Această autonomie contrastează cu rigiditatea teatrelor românești.

În România, teatrele publice funcționează sub constrângeri severe. Finanțarea este condiționată de indicatori cantitativi – Teatrul Național București, de exemplu, trebuie să raporteze anual un minimum de 50.000 de spectatori și venituri din bilete de cel puțin 20% din buget, conform regulamentelor Ministerului Culturii. Aceste cerințe limitează experimentul artistic și diversitatea repertoriului, favorizând producții comerciale în detrimentul celor inovatoare. Teatrele independente supraviețuiesc prin granturi sporadice și donații, dar lipsa unui sprijin constant le restrânge capacitatea de a dezvolta proiecte pe termen lung. Spre deosebire de flexibilitatea Théâtre du Soleil, unde subvențiile sunt alocate pe baza reputației artistice, în România birocrăția sufocă potențialul creativ.

Propunem adaptarea acestui model în România prin trei strategii detaliate. În primul rând, promovarea polivalenței artistice prin ateliere de formare; în al doilea rând, crearea unor

spații scenice flexibile, inspirate de La Cartoucherie; în al treilea rând, dezvoltarea parteneriatelor cu comunitățile locale și ONG-urile culturale. Un depozit abandonat din București, precum cele din zona Obor, ar putea fi transformat într-un spațiu teatral cu investiții minime, gestionat de o trupă independentă. Aceste măsuri ar putea elibera teatrele românești de birocrație, transformându-le în spații dinamice, accesibile și relevante pentru public.

Capitolul 7

Capitolul al șaptelea evaluează impactul global al Théâtre du Soleil, evidențiind influența sa asupra teatrului contemporan prin promovarea creației colective, a interculturalității și a implicării publicului. Ne propunem să analizăm contribuțiile majore ale trupei și să explorăm receptarea sa critică. Spectacole precum *Les Atrides* (1990-1992) și *Le Dernier Caravansérail* (2003) au fost apreciate pentru abordarea temelor universale – războiul, migrația, identitatea – printr-un limbaj teatral accesibil și profund emoțional. Spectacolul *Les Atrides*, o reinterpretare a tragediilor lui Eschil și Euripide, a combinat măști orientale cu o estetică europeană. Jucat în turnee la Edinburgh, Berlin și New York, spectacolul a demonstrat capacitatea trupei de a transcende granițele culturale.

Capitolul 8

Capitolul al optulea analizează influența asupra teatrului românesc, care rămâne limitată din cauza absenței unor structuri comunitare organizate. Unele teatre independente au adoptat forme participative, organizând ateliere unde publicul contribuie la crearea scenelor. Cu toate acestea, lipsa unui sprijin instituțional coerent – FITS, de pildă, depinde de fonduri locale și sponsorizări private – restrânge aplicabilitatea pe scară largă a acestor practici. Influența Théâtre du Soleil este astfel mai degrabă un punct de inspirație decât un model implementat sistemic.

Capitolul 9

Capitolul al nouălea propune modelul Théâtre du Soleil ca un model de excelență teatrală, comparând dinamica Paris-București și analizând factorii succesului său. Ne propunem să detaliem elementele care definesc acest model și să formulăm propuneri concrete pentru adaptarea sa în România. În Franța, flexibilitatea finanțării susține creativitatea – subvențiile de la Ministerul Culturii, estimate la peste 1 milion de euro anual, permit producții ample fără control excesiv. La Paris, Théâtre du Soleil a răspuns crizelor socio-politice cu

spectacole precum *Une chambre en Inde*, o reacție la atentatele din 2015, finanțată parțial printr-o rezidență în India.

Factorii succesului Théâtre du Soleil includ: creația colectivă, care elimină ierarhiile; independența artistică, susținută de finanțare flexibilă; și conexiunea cu publicul, realizată prin spații deschise și implicare directă. Propunem un model adaptat pentru România: implicarea publicului prin spectacole participative; promovarea polivalenței artistice prin programe de formare la UNATC, antrenând studenții în regie și scenografie; și parteneriate cu ONG-uri pentru a diversifica finanțarea. Acest model ar transforma scena românească într-un „teatru în cetate”, conectat la comunitate și capabil să răspundă crizelor sociale.

Concluzii.

În concluzie, propunem dezvoltarea unui teatru comunitar românesc inspirat de Théâtre du Soleil, bazat pe creație colectivă, polivalență artistică și implicarea publicului. Contribuțiile tezei includ un cadru teoretic și practic aplicabil, strategii concrete de reducere a birocrăției – ateliere, parteneriate, spații flexibile – și o analiză comparativă detaliată a modelelor franceze și românești. Teatrul, ca spațiu al cetății, poate deveni un instrument de dialog și transformare culturală, cu condiția adaptării la specificul local prin eforturi susținute ale artiștilor, instituțiilor și comunităților. Modelul Théâtre du Soleil nu este o utopie; este o cale viabilă pentru a reconecta scena românească cu publicul său, oferind o alternativă la izolarea actuală.

BIBLIOGRAFIE

Adorno, Theodor W., și Max Horkheimer. *Dialectica Iluminismului*. București: Humanitas, 2012.

Allison, Maggie. *French Women's Writing: Recent Fiction*. London: Palgrave Macmillan, 1994.

Analiză a subvențiilor teatrelor independente franceze. Paris: Union régionale des Scop et Scic Île-de-France, 2024.

Anne, Catherine. *Le Syndrome de l'Écrevisse*. Paris: Actes Sud-Papiers, 2005.

Antoine Vitez. *Le prince frôlé de Danielle Sallenave*. București: Unitext, 2000.

Appiah, Adolphe. *The Work of Living Art*. Miami: University of Miami Press, 1921.

ARCUB. *Raport anual de activitate 2023*. București: ARCUB, 2023.

Artaud, Antonin. *The Theatre and Its Double*. New York: Grove Press, 1958.

Auslander, Philip. *From Acting to Performance: Essays in Modern and Postmodern Drama*. London: Routledge, 1997.

Auslander, Philip. *Liveness: Performance in a Mediatized Culture*. London: Routledge, 2008.

Bablet, Denis. *The Theatre of Edward Gordon Craig*. London: Eyre Methuen, 1981.

Banu, Georges. *Le théâtre ou l'utopie en actes*. Paris: Éditions du Seuil, 1995.

Banu, Georges. *Le Théâtre ou le défi permanent*. Paris: Éditions du Seuil, 1997.

Banu, J. Edward Gordon Craig, A Note on Masks. *The Mask* 1-11 (1908).

Barba, Eugenio. *A Dictionary of Theatre Anthropology: The Secret Art of the Performer*. London: Routledge, 1991.

Barba, Eugenio. *The Paper Canoe: A Guide to Theatre Anthropology*. London: Routledge, 1995.

Barba, Eugenio. *The Theatre of Jean-Louis Barrault*. New York: Hill and Wang, 1961.

Barthes, Roland. *L'Empire des signes*. Paris: Skira, 1970.

Baugh, Christopher. *Theatre, Performance and Technology: The Development of Scenography in the Twentieth Century*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005.

Bellugi-Vannuccini, Duccio, și Thomas Briat. *Au bord de la guerre: Ariane Mnouchkine et le Théâtre du Soleil à Kyiv*. Paris: Zadig Productions, Théâtre du Soleil și Bel Air Media cu participarea France Télévisions, 2023.

Benedetti, Jean. *The Art of the Actor: The Essential History of Acting from Classical Times to the Present Day*. London: Methuen, 2007.

Bennett, Susan. *Theatre and Performance: Mnouchkine and the Reinvention of Tradition*. London: Routledge, 1997.

Bennett, Susan. *Theatre Audiences: A Theory of Production and Reception*. London: Routledge, 1997.

Berger, John. *Ways of Seeing*. London: BBC and Penguin Books, 1972.

Berlin, Isaiah. *Two Concepts of Liberty*. Oxford: Clarendon Press, 1958.

Bharucha, Rustom. *Theatre and the World*. London: Routledge, 1993.

Billington, Michael. *Les Atrides: A Triumph of Intercultural Theatre*. London: The Guardian, 1992.

Bishop, Claire. *Artificial Hells: Participatory Art and the Politics of Spectatorship*. London: Verso, 2012.

Boal, Augusto. *Games for Actors and Non-Actors*. London: Routledge, 1992.

Boal, Augusto. *Theatre of the Oppressed*. New York: Theatre Communications Group, 1985.

Bourdieu, Pierre. *La Distinction: Critique sociale du jugement*. Paris: Les Éditions de Minuit, 1979.

Bradby, David. *Modern French Drama 1940-1980*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984.

Bradby, David, și David Williams. *Directors' Theatre*. New York: St. Martin Press, 1988.

Brandon, James R. *The Cambridge Guide to Asian Theatre*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.

Brantley, Ben. *The New York Times*. New York: The New York Times Company, 2005.

Braun, Edward. *Meyerhold: A Revolution in Theatre*. London: Methuen Drama, 1995.

Brecht, Bertolt. *Schriften zum Theater*. Frankfurt: Suhrkamp, 1964.

Brook, Peter. *The Empty Space*. New York: Touchstone, 1968.

Brook, Peter. *The Shifting Point: Theatre, Film, Opera 1946-1987*. New York: Harper & Row, 1987.

Carlson, Marvin. *The Haunted Stage: The Theatre as Memory Machine*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2001.

Carlson, Marvin. *Theatre Semiotics: Signs of Life*. Bloomington: Indiana University Press, 1990.

Carter, Huntley. *The New Spirit in the European Theatre 1914-1924: A Comparative Study of Changes Effected by the War and Revolution*. London: Ernest Benn, 1925.

Caune, Jean. *Culture et communication: Approches critiques*. Paris: Presses Universitaires de France, 1999.

Christout, Marie-Françoise, Noël Gilbert, și Danielle Fanny. *Théâtre de Vieux-Colombier 1913-1993*. Paris: Norma, 1993.

Cocuzza, Hélène. *Portrait d'Ariane*. Paris: Denoël, 1945.

Cole, Toby, și Helen Chinoy. *Actors on Acting: The Theories, Techniques, and Practices of the World's Greatest Actors, Told in Their Own Words*. New York: Three Rivers Press, 1970.

Condorcet, Marie Jean Antoine Nicolas de Caritat. *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain*. București: Editura Herald, 2021.

Condorcet, Marie Jean Antoine Nicolas. *The First Essay on the Political Rights of Women*. București: EQ Books, 2010.

Copeau, Jacques. *An Essay of Dramatic Renovation: The Theatre of Vieux-Colombier*. *Educational Theatre Journal* (1967).

Copeau, Jacques. *Le Théâtre Populaire*. Paris: Presses Universitaires de France, 1941.

Copeau, Jacques. *Registre VI: École du Vieux-Colombier*. Paris: Gallimard, 2000.

Cozma, Diana. *Amor în violete*. Cluj-Napoca: Tribuna, 2015.

Cozma, Diana. *Dansul efemer al acțiunilor actorului*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2016.

Cozma, Diana. *Dramaturgul practician*. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2005.

Cozma, Diana. *Eugenio Barba și mărul de aur*. București: Ideea Europeană, 2013.

Cozma, Diana. *Experimentul homo felix – un studiu shakespearian*. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2005.

Cozma, Diana. *Lasă-ți bocancii, afară! (monologuri dramatice)*. Cluj-Napoca: Școala Ardeleană & Eikon, 2018.

Cozma, Diana. Teatrul înlănțuit. Eseu despre teatrul lui Jerzy Grotowski. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2007.

Cozma, Diana. Tehnici fundamentale de creație scenică. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2016.

Cramesnil, Joel. L'aventure théâtrale en marge de l'institution La Cartoucherie de Vincennes. Revue d'Histoire du Théâtre (1996).

Cramesnil. Le financement public de La Cartoucherie dans les années 1980. Paris: Société d'Histoire du Théâtre, 1998.

Croitoru, Carmen. Barometrul de Consum Cultural 2023: Comunități de consum în contextul schimbărilor societale. București: Institutul Național pentru Cercetare și Formare Culturală, 2023.

Cultura la Dubă. Teatru românesc 2023, O analiză a peisajului cultural. București: Editura Polirom, 2023.

Cusson, M. Le théâtre de l'ombre. London: Chancel, Éditions Français, 1942.

Darge, Fabienne. Recenzie Les Éphémères. Le Figaro. Paris: Société du Figaro, 2007.

Debord, Guy. Societatea spectacolului. Cluj-Napoca: Editura Tact, 2011.

Delphy, Christine. Close to Home: A Materialist Analysis of Women's Oppression. London: Verso, 1984.

Deru, Jean-Pierre. Revue Théâtre. Paris: Association pour le Théâtre Privé, 2019.

Dewey, John. Democracy and Education. New York: Macmillan, 1916.

Dickson, Andrew. The Guardian. London: Guardian News & Media, 2012.

Diderot, Denis. De l'Art d'Alembert, Jean Roud, Enciclopedia sau Dicționar rațional al științelor, artelor și meseriilor. București: Editura Polirom, 2004.

Diderot, Denis. Paradoxe sur le comédien. Paris: Librairie Théâtrale, 1985.

Donahue, Thomas. Jacques Copeau, The Theatre and the Future. London: Routledge, 2008.

Donahue, Thomas. Jacques Copeau's Friends and Disciples: The Théâtre du Vieux-Colombier in New York City, 1917-1919. New York: Peter Lang, 2008.

Duchen, Claire. Feminism in France: From May '68 to Mitterrand. London: Routledge, 1986.

Duhamel, Jacques. Discours et écrits de Jacques Duhamel, ministre des Affaires culturelles, 1971-1973. Paris: La Documentation française, 1993.

Elsom, J. Post-War British Theatre Criticism. London: Routledge & Kegan Paul, 1981.

- Ernaux, Annie. *Les Années*. Paris: Gallimard, 2008.
- European Theatre Convention. *Theatre in Europe: A Statistical Overview*. Bruxelles: ETC, 2022.
- Evans, Marc. Jacques Copeau. London: Routledge, 2006.
- Evans, Mark. *Movement Training for the Modern Actor*. New York: Routledge, 2009.
- Feeder.ro. 38 Theatres in Bucharest: Recaps and Hopes. București: Feeder.ro, 2018.
- Felner, Mira. *Apostles of Silence: The Modern French Mimes*. London: Associated University Press, 1985.
- Fenwick, Jean-Noël. *Les Palmes de Monsieur Schutz*. Paris: L'Avant-Scène Théâtre, 1989.
- Féral, Josette. *Rencontres avec Ariane Mnouchkine*. Paris: Éditions Lansman, 1989.
- Féral, Josette. *The Stage: Its Origins in the Modern Theatre*. New York: Greenwood Press, 1992.
- Féral, Josette. *Théâtre et politique: Une rencontre majeure*. Paris: Éditions L'Harmattan, 2008.
- Féral, Josette. *Théâtre et réalité: Essais sur la scène contemporaine*. Paris: L'Harmattan, 2001.
- Ferry, Jules. *Discurs parlamentar*. Paris, 1881.
- Finburgh, Clare. *Contemporary French Theatre and Performance*. London: Palgrave Macmillan, 2011.
- Fischer-Lichte, Erika. *The Transformative Power of Performance: A New Aesthetics*. London: Routledge, 2008.
- Flavin, Dan. *The Complete Lights, 1961–1996*. New York: Dia Art Foundation și Yale University Press, 2004.
- France, André. *Jacques Copeau à la carte des quatre*. Paris: A.G. Nizet, 1959.
- Frank, Martine, și Marvine Frank. *Apparte*. 2011.
- Frost, Anthony, și Ralph Yarrow. *Improvisation in Drama*. Basingstoke: Macmillan, 1990.
- Furet, François. *Penser la Révolution française*. Paris: Gallimard, 1983.
- Gadamer, Hans-Georg. *Truth and Method*. New York: Seabury Press, 1975.
- Gardner, Lyn. *The Guardian*. London: Guardian News & Media, 2005.
- Gibson, Helen. *The Art of the Theatre*. New York: Hill and Wang, 1961.

- Gilbert, Helen. *Postcolonial Plays: An Anthology*. London: Routledge, 2001.
- Goethe-Institut. *Theatre as Contact with Reality*. 13 January 2025.
- Goldman, Dominique. *The Women of Paris and Their French Revolution*. Berkeley: University of California Press, 1998.
- Grotowski, Jerzy. *Towards a Poor Theatre*. New York: Simon and Schuster, 1968.
- Groupe de Recherche d'Art Visuel (GRAV). *Manifest GRAV*. Paris: Galerie Denise René, 1966.
- Guchard, Jacques. *Modern French Theatre: From Giraudoux to Genet*. New Haven: Yale University Press, 1967.
- Habermas, Jürgen. *Strukturwandel der Öffentlichkeit*. Neuwied: Hermann Luchterhand Verlag, 1962.
- Habermas, Jürgen. *The Structural Transformation of the Public Sphere*. Cambridge, MA: MIT Press, 1989.
- Harrison, Charles, și Paul Wood. *Art in Theory 1900–2000: An Anthology of Changing Ideas*. Oxford: Blackwell Publishing, 2003.
- Harrop, John. *Constructive Promise: Jacques Copeau in New York, 1917–1919*. Theatre Survey (1971).
- Haug, Helgard. *Declarație din cadrul proiectului In the Loop of Cultural Times: 45 Years of Goethe-Institut in Romania*. București: Goethe-Institut România, 2025.
- Hayman, Ronald. *Artaud and After*. Oxford: Oxford University Press, 1977.
- Hazareesingh, Sudhir. *How the French Think: An Affectionate Portrait of an Intellectual People*. New York: Basic Books, 2015.
- Hobson, Harold. *French Theatre since 1830*. London: John Calder, 1978.
- Hofstede, Geert. *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations*. Thousand Oaks: Sage Publications, 2001.
- Ibsen Award Citation. Oslo: Ibsen Award Committee, 2009.
- Inaf/F. *Reportaj, Tambours sur la digue*. 15 octobre 1999.
- Innes, Christopher. *Avant Garde Theatre*. London: Routledge, 1993.
- INSEE. *Statistici culturale în Turism*. București: Institutul Național de Statistică, 2023.

Institutul Național de Statistică. Populația rezidentă la 1 ianuarie 2023. București: Institutul Național de Statistică, 2023.

Institutul Național de Statistică. Turismul în România: Breviar statistic 2022. București: Institutul Național de Statistică, 2022.

Institutul Național pentru Cercetare și Formare Culturală. Barometrul de Consum Cultural 2023: Comunități de consum în contextul schimbărilor societale. București: Institutul Național pentru Cercetare și Formare Culturală, 2023.

Jaques-Dalcroze, Emile. *The Eurhythmics of Jaques-Dalcroze*. Boston: Small Maynard, 1913.

Jenkins, Ron. *As If They Are Puppets*. *The New York Times*, 27 mai 2001.

John, Coplans. *Talking With Roy Lichtenstein*. *Artforum* 5, no. 9 (1967).

Johnston, Keith. *Impro: Improvisation and the Theatre*. London: Eyre Methuen, 1979.

Judit, Malina. *The Enormous Despair*. New York: Random House, 1972.

Kaegi, Stefan. *Interviu. The Stage*. London: The Stage Media Company, 2016.

Kant, Emanuel. *Răspunsuri în treacăt, Ce este iluminismul?*. București: Editura Polirom, 2008.

Kant, Immanuel. *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*. Riga: Johann Friedrich Hartknoch, 1785.

Kapferer, Jean-Noël. *The New Strategic Brand Management*. London: Kogan Page, 2012.

Katsiaficas, George. *The Imagination of the New Left: A Global Analysis of 1968*. Boston: South End Press, 1987.

Kennedy, Dennis. *The Oxford Encyclopedia of Theatre and Performance*. Oxford: Oxford University Press, 2003.

Kiernander, Adrian. *Ariane Mnouchkine and the Théâtre du Soleil*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.

Knowles, Ric. *Theatre & Interculturalism*. London: Palgrave Macmillan, 2010.

Kotler, Philip, și Gary Armstrong. *Principles of Marketing*. Ediția a 17-a. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, 2018.

Kourilsky, Jean-Noël. *The Theatre of Ariane Mnouchkine and the Théâtre du Soleil*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

Kuhn, Thomas S. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press, 1962.

Kurts, Maurice. Jacques Copeau: The Biography of a Theatre. Carbondale: Southern Illinois University Press, 1999.

Kyoto Prize Citation. Kyoto: Fundația Inamori, 2019.

Landes, Joan B. Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution. Ithaca: Cornell University Press, 1988.

Lang, Nicole. Les Publics du Festival d'Avignon. Paris: Documentation française, 1982.

Langlois, Lee. Public Art in the Urban System. Documentation transdisciplinaire. Paris, 1992.

Le Gras, Gwénaëlle. The Post-War French Star System (1945–1958): Prestigious Vedettes and Box-Office Stars. Contemporary French and Francophone Studies (2015).

Le Théâtre des idées de Antoine Vitez (colecție de eseuri și interviuri). București: Editura Polirom, 2008.

Lebovics, Herman. Bringing the Empire Back Home: France in the Global Age. Durham: Duke University Press, 2004.

Lecocq, Jacques. Les Corps poétiques. Paris: Actes Sud-Papiers, 1987.

Lecocq, Jacques. The Moving Body: Teaching Creative Theatre. London: Methuen Drama, 1997.

Lehmann, Hans-Thies. Postdramatisches Theater. Frankfurt am Main: Verlag der Autoren, 1999.

Leșe, UDP. 60 ans de créations engagées pour le Théâtre du Soleil. 2024.

LeWitt, Sol. Paragraphs on Conceptual Art. Artforum (1967).

Looseley, David. The Politics of Fun: Cultural Policy and Debate in Contemporary France. Oxford: Berg Publishers, 1995.

Lutterbie, John. Toward a General Theory of Acting. New York: Palgrave Macmillan, 2011.

Malina, Judith. The Living Theatre: Art, Exile, and Outrage. New York: Grove Press, 1995.

Malraux, André. Discours et interventions publiques. Paris: Éditions Gallimard, 1960-1969.

Malraux, André. La Politique, la Culture: Discours, articles, entretiens (1925–1975).

Manin, MJ, și Milani. Interviu. Adevărul, 2005.

Marranca, Bonnie. Theatre of the Ridiculous. New York: PAJ Publications, 1996.

Martin, John. Intercultural Performance: Theories and Practices. London: Routledge, 2004.

Martin, John. *Revolutionary Acts: Theatre, Democracy, and the French Revolution*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2005.

Martin, John. *The Compromise of Commemoration: The Social Impact of Participation in the Arts*. Stroud: Comedia, 1997.

Matarasso, François. *Use or Ornament? The Social Impact of Participation in the Arts*. Stroud: Comedia, 1997.

McCready, Susan. The Compromise of Commemoration: The 1927 Centennial of Romanticism at the Comédie-Française. *Modern Drama* 46, no. 2 (2003).

Melrose, Susan. *A Semiotics of the Dramatic Text*. London: Macmillan, 1994.

Melrose, Susan. Theatre as Laboratory: Mnouchkine's *Les Atrides*. *Performance Research* 11, no. 3 (2003).

Miller, Judith G. *Ariane Mnouchkine*. London: Routledge, 2007.

Miller, J. G. *Theatre and Revolution in France: From the Popular Front to the Present*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1992.

Ministère de la Culture. *Chiffres clés, Statistiques de la culture et de la communication 2022*.

Ministère de la Culture. *Raport Cultural Anual 2023*. Paris: Ministère de la Culture, 2023.

Mnouchkine, Ariane. *Déclaration sur l'ouverture d'EuroDisney*. Paris: Théâtre du Soleil, 1992.

Mnouchkine, Ariane. *Interviu France Culture: Le Théâtre du Soleil*. Paris: France Culture, 2008.

Mnouchkine, Ariane. *Interviu cu Francesca Campana și Anne Quenot*. 2000 (citad adaptat din *Théâtre/Public*, 2000).

Mnouchkine, Ariane. *Interviu*. *Le Monde*. Paris: Société Éditrice du Monde, 2001.

Mnouchkine, Ariane. *La création collective*. *Théâtre/Public*, no. 90 (1990).

Mnouchkine, Ariane. *Le Figaro*. Paris: Société du Figaro, 2017.

Mnouchkine, Ariane. *Le Théâtre du Soleil*. Paris: Éditions de Minuit, 1984.

Mnouchkine, Ariane. *Le Théâtre du Soleil: Les cinquante premières années*. Paris: Actes Sud-Papiers, 2014.

Mnouchkine, Ariane. *Libération*. Paris: Libération, 2024.

Mnouchkine, Ariane. *Programul Le Dernier Caravansérail*. Théâtre du Soleil, 2003.

Morellet, François. *Labyrinthe: Catalogue de l'exposition*. Paris: Galerie Denise René, 1963.

- Murray, Simon. Jacques Lecocq. London: Routledge, 2003.
- Nicoll, Allardyce. *The World of Harlequin: A Critical Study of the Commedia dell'Arte*. Cambridge: Cambridge University Press, 1963.
- Nunn, Trevor. *Arden of Faversham: A Reinterpretation*. Royal Shakespeare Company Archives, Stratford-upon-Avon, 1967.
- Oddey, Alison. *Devising Theatre: A Practical and Theoretical Handbook*. London: Routledge, 1994.
- Orenstein, Beth. *An International Encyclopedia*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2000.
- Osiński, Z. *Grotowski and His Laboratory*. New York: PAJ Publications, 1986.
- Paris Convention and Visitors Bureau. *Tourism in Paris: Key Figures 2023*. Paris: Paris Convention and Visitors Bureau, 2023.
- Pascaud, Fabienne. *Ariane Mnouchkine, Arta prezentului*. București: Editura Cheiron, 2010.
- Pateman, Carole. *Participation and Democracy Theory*. London: Cambridge University Press.
- Pavis, Patrice. *Ariane Mnouchkine*. London: Routledge, 1998.
- Pavis, Patrice. *Le théâtre au croisement des cultures*. Paris: José Corti, 1990.
- Pavis, Patrice. *Theatre and Performance in the Twentieth Century*. London: Routledge, 2000.
- Pavis, Patrice. *Theatre at the Crossroads of Culture*. London: Routledge, 1992.
- Picarret, Ervin. *The Political Theatre*. London: Methuen, 1929.
- Picon-Vallin, Béatrice. *Ariane Mnouchkine et le Théâtre du Soleil*. Paris: Actes Sud, 2005.
- Picon-Vallin, Béatrice. *Le Théâtre du Soleil: The First Fifty-Five Years*. London: Routledge, 2021.
- Piketty, Thomas. *Capitalul în secolul XXI*. 2013.
- Pincus-Witten, Robert. *Postminimalism*. New York: Artforum, 1967.
- Popa, Mihai. *Politici culturale în România postcomunistă*. Iași: Editura Polirom, 2019.
- Popper, Frank. *Origins and Development of Kinetic Art*. London: Studio Vista, 1968.
- Premiul Europa pentru Teatru. Taormina: Uniunea Teatrelor Europene, 1998.
- Purcărete, Silviu. *Interviu pentru Revista Teatrul Azi*. București: Fundația Culturală „Camil Petrescu”, 2015.

Radosav, O. *To Do, To Perform: Drama and the Phenomenology of Action*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1994.

Raport despre Théâtre du Soleil. Paris: Institut National de l'Audiovisuel (INA), 2016.

Rapport Annuel 2020. Paris: Ministère de la Culture, 2021.

Rawls, John. *A Theory of Justice*. Cambridge: Harvard University Press, 1971.

Rayner, Alice. *To Act, To Do, To Perform: Drama and the Phenomenology of Action*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1994.

Rebellato, Dan. *Theatre and Globalization*. London: Palgrave Macmillan, 2009.

Richards, I. *At Work with Grotowski on Physical Actions*. London: Routledge, 1995.

Richardson, Helen E. *Mnouchkine's Theatre: Collaboration and Transformation*. London: Routledge, 2010.

Richardson, H. E. Mnouchkine's *Les Atrides*: A Theatre of Universality. *Theatre Journal* 45, no. 3 (1993): 365-370.

Richardson, H. E. Collaboration and Creation: The Théâtre du Soleil Model. *Theatre Journal* 62, no. 1 (2010): 109-124.

Rokem, Freddie. *Performing History: Theatrical Representations of the Past in Contemporary Theatre*. Iowa City: University of Iowa Press, 2000.

Ross, Kristin. *May '68 and Its Afterlives*. Chicago: University of Chicago Press, 2002.

Rousseau, Jean-Jacques. *Contractul social*. București: Editura Mondero, 2007.

Rousseau, Jean-Jacques. *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*. Paris: Garnier-Flammarion, 1971.

Rousseau, Jean-Jacques. *Émile, ou de l'éducation*. Paris: Garnier-Flammarion, 1966.

Rudlin, John. *Commedia dell'Arte: An Actor's Handbook*. London: Routledge, 1994.

Rudlin, John. Jacques Copeau. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.

Rudlin, John. Jacques Copeau: *The Quest for Sincerity*. London: Routledge, 2000.

Said, Edward W. *Orientalism*. New York: Vintage Books, 1979.

Saint-Denis, Michel. *Stanislavski and Shakespeare*. Greenwich: Fawcett Premier, 1967.

Saint-Denis, Michel. *Theatre: The Rediscovery of Style*. London: Heinemann, 1960.

Saint-Denis, Michel. *Training for the Theatre: Premises and Promises*. London: Heinemann, 1982.

Saiu, Octavian. *Teatrul la Limită*. București: Editura Paideia, 2018.

Sawyer, R. Keith. *Group Creativity: Music, Theater, Collaboration*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2003.

Schechner, Richard. *Performance Studies: An Introduction*. London: Routledge, 2002.

Schechner, Richard. *Performance Theory*. London: Routledge, 2003.

Scott, Joan Wallach. *Gender and the Politics of History*. New York: Columbia University Press, 1988.

Seidman, Michael. *The Imaginary Revolution: Parisian Students and Workers in 1968*. New York: Berghahn Books, 2004.

Sen, Amartya. *Ideea de dreptate*. București: Editura Polirom, 2009.

Serreau, Jean-Marie. *Interviu*. Le Monde. Paris, 1969.

Singer, Daniel. *Prelude to Revolution: France in May 1968*. Boston: South End Press, 2002.

Sontag, Susan. *Against Interpretation and Other Essays*. New York: Anchor Books, 1986.

Spector, Irwin. *Rhythm and Life: The Work of Emile Jaques-Dalcroze*. New York: Pendragon Press, 1990.

Stanislavski, Konstantin. *My Life in Art*. London: Methuen Drama, 2008.

Taviani, Ferdinando, și Mirella Schino. *Le maschere nella commedia dell'arte, natura e cultura figurata*. Roma: Bulzoni, 2005.

Taviani, Ferdinando, și Mirella Schino. *Le maschere nude: La commedia dell'arte, il teatro di regia, l'attore*. Roma: Bulzoni, 2005.

Teampău, Radu. *Carena în cer – narațiunea actorului din perspectivă regizorală*. Cluj-Napoca: Eikon & Școala Ardeleană.

Teatrul Național Ion Luca Caragiale. *Raport de activitate 2023*. București: Teatrul Național Ion Luca Caragiale, 2023.

The New European. *A Bigger Bang: Harnessing the Transformative Power of Theatre*. 2 februarie 2024.

The Stage. *The New Documentary Theatre of Germany's Rimini Protokoll*. 2016.

Théâtre du Soleil. *Les Naufragés du Fol Espoir: Archives 2010*. Paris: Théâtre du Soleil, 2010.

- TNB. Program TNB. București: Teatrul Național București, 2023.
- Tompa, Gábor. Interviu. Ziarul de Iași, 2010.
- Tompa, Gábor. Interviu. Szabadság, 2010.
- Traité de savoir-vivre à l'usage des jeunes générations. București: Editura Polirom, 2010.
- Ubersfeld, Anne. L'École du spectateur. Paris: Belin, 1981.
- Vaisse, Maurice. La Grandeur: Politique étrangère du général de Gaulle 1958–1969. Paris: Fayard, 1998.
- Vantagioli, Leonard. Festival off Avignon. Paris: Avant Scene, 2004.
- Vilar, Jean. Le théâtre, service public. Paris: Éditions Gallimard, 1975.
- Vilar, Jean. Théâtre et Révolution française: Réflexions et Résistances. Modern Drama 4, no. 1 (1961).
- Vinaver, Michel. L'Âge de plastique. Paris: L'Arche, 1984.
- Wardle, Irving. The Times. London: Times Newspapers Ltd., 1971.
- Warhol, Andy. The Philosophy of Andy Warhol (From A to B and Back Again). New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1975.
- Wetzel, Daniel. Interviu sau declarație despre teatrul realității. București: Goethe-Institut România, 2025.
- White, Kenneth S. The New Open-air Drama in France: Rediscovery and Renaissance. Modern Drama 4, no. 1 (1961).
- Williams, David. Ariane Mnouchkine and the Théâtre du Soleil. London: Routledge, 1999.
- Williams, David. Collaborative Theatre: The Théâtre du Soleil. London: Routledge, 1998.
- Williams, Philip M. Crisis and Compromise: Politics in the Fourth Republic. London: Longmans, 1964.
- Williams, Raymond. Marxism and Literature. Oxford: Oxford University Press, 1977.
- Williams, Raymond. The Theatre of the Revolution. London: Routledge, 1979.
- Williams, D. 1789 and the Theatre of Revolution. Modern Drama 42, no. 1 (1999): 65-78.
- Wilson, Robert. Robert Wilson: The Theater of Images. New York: Harper & Row, 1984.
- Winston, Joe. Theatre and Ideology. London: Routledge, 1995.

Wollstonecraft, Mary. *A Vindication of the Rights of Woman*. London: Penguin Classics, 1792/2004.